

ВІДГУК

на дисертаційне дослідження Дахнія Андрія Йосиповича «Динаміка людського існування у мисленні М. Гайдеггера: екзистенційно-темпоральний та філософсько-технічний дискурси» на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії

Тема дисертаційного дослідження актуальна: такі впливові течії та напрями як герменевтика, феноменологія, екзистенційна філософія, деконструктивізм сягають підходів філософування М. Гайдеггера та інтерпретації сенсів індивідуальної екзистенції у вимірі сучасних тенденцій цивілізаційного поступу. В умовах глобалізму набувають особливого значення концепти Гайдеггера *закоріненість* і *традиція*. Вони посутньо актуалізують питання особистісної і національно-культурної ідентичності, що актуально при існуванні сучасних тенденцій до заміщення реальності симулякрами.

Одним з провідних принципів дисертаційного дослідження Андрія Дахнія є принцип історизму. Ідеї екзистенціалізму подаються через історичну трансформацію ключових екзистенційних понять і ідей у розділі «Походження й специфіка ідей екзистенціалізму та можливість екзистенційної інтерпретації філософії Мартіна Гайдеггера». Як зазначає автор, опрацьовані першоджерела взяті в автентичному прочитанні, осмислена їх рецепція у межах коментуючої літератури.

Про глибину дослідження свідчить докладний аналіз автором тієї традиції, що передувала екзистенціалістським спробам німецького філософа. Ведучи мову про «попередників, чи предтеч, філософії існування загалом і Гайдеггера зокрема, можемо зауважити передовсім спільну для них усіх індивідуальну особливість – *екзистенційну самотність* посеред практичного життя» (Дис. С. 101). Тут хочемо зауважити, що «екзистенційна самотність» вказує на існування окремого індивіда як певної цілості і відчуження свого буття неповторною сутністю. Означений Ж. Деррідою принцип центрації

якраз і схоплює ставлення до себе індивіда як до буття, що є сутністю. Принцип центрації в історичному становленні, видозмінюючись еволюційно в філософії Гайдегера як «буття-ось». Виходячи із свого бачення предтеч філософії існування, автор зупиняється на філософії Б. Паскаля як екзистенційного «прецедента» новочасного мислення. Дисертант, зокрема, виділяє мотив «перебування людини «між», виокремлює у філософії Паскаля такі феномени як жах, нудьга, а також смерть, яка стає визначальною у екзистенційному самоусвідомленні, що зазнають фундаментального осмислення у Гайдегера. Правомірно наголошуючи, що в Паскаля людина – істота двоїста, суперечлива, в ній у химерному поєднанні сусідять дуже різні риси, вона «займає серединне положення між небесною святістю і земною низькістю» (С. 129), автору варто було б зазначити на децентрованості, розірваності її буття, роздвоєності на фізичне (природне) і сакралізоване (духовне).

Для екзистенційного мислення А. Августина і С. К'єркегора як християнських попередників теономного витлумачення антропологічних проблем буття людини так само є децентрованим: Бог – центр, земне існування – периферія. Проте, цей аспект буття лишається поза увагою автора дисертаційного дослідження.

У плані становлення екзистенціальної філософії Гайдегера, А. Й. Дахній, аналізуючи екзистенційні мотиви романів Ф. Достоевського, правомірно застановляється на його концепті: «передумова вияву людиною автентичного існування є «переживання межової ситуації смерті» (у Гайдегера це «забігання-наперед-до-смерті»).

У підрозділі «Екзистенційне мислення і динаміка людського існування: український контекст», говорячи про українське тлумачення екзистенційної проблематики, автор вказує на певні «ментальні особливості» та «унікальну специфіку». Цитуємо: «Якщо висловлюватися стисло, то екзистенційне мислення «на український манер» визначається суттєвістю доповнення індивідуального чинника *національним*». (С. 226). Це правильно,

тому, що романтизм (німецький і український) заклав підхід до буття людини, в якому її центром є Бог, який є водночас національно-культурною сутністю людини. Коли ж буття людини не виражає її національно-культурної сутності, тоді воно постає децентрованим, існування людини є лише периферією. Оце й є екзистенційне мислення «на український манер». Тут хочемо додати, що для української філософської традиції, яка репрезентує напрям, означений як «мистецтво жити», не є доконечним формування окремої *філософської системи* як результату раціонально-рефлексивного мислення. Традиційно українська філософія як вираз світоглядних універсальїй культури виявляє себе у формі смисло-образів культури як символів екзистенційного світосприймання на основі переважно емоційно-ціннісного світовідчужування. Цей підхід співзвучний з висловом М. Лютера: я стою на тому, я інакше не можу! У такий спосіб виявлена центрованість власного буття.

Отже, смисло-образна та символічна інтерпретація смислів буття може бути оприявлена не лише в царині філософії, але й у поезії, літературі та мистецтві. Безумовно погоджуємося зі справедливим твердженням дисертанта, що *«антропологічна проблематика в екзистенційному ключі»* властива Г. Сковороді. Лише додамо, що вона присутня також у текстах українських романтиків, в українській творчій еліті на зламі ХІХ–ХХ ст., яка актуалізує екзистенційні параметри буття, переживання межових ситуацій, втечу в самотність. Це виразно проглядається у текстах Михалія Семенка, Максима Рильського, Євгена Маланюка, Василя Стефаника, Михайла Коцюбинського, Ольги Кобилянської, Леоніда Пахаревського та ін.

До екзистенційних мотивів у літературі дисертант звертається, аналізуючи збіг інтерпретації «буття до смерті» у філософії М. Гайдегера та в творчості Л. Толстого з метою з'ясування проблеми «досягнення автентичного існування перед обличчям смерті».

У дисертації всебічно проаналізовано специфіку і новизну екзистенційно-антропологічних підходів М. Гайдегера, а головне герменевтичної феноменології, ключовим методом якої стала *деструкція*.

У підході до неї дисертант правомірно згадує Р. Декарта. Ми зупинимося на ньому в плані центрованості буття. У філософії Р. Декарта центром, що постає буттям, є cogito. Виходячи з принципу сумніву, який виконує функцію співвіднесення досвіду індивіда з первісною підвалиною свідомості – cogito, Декарт стверджує його *очевидність*: Cogito, після виключення всього сумнівного, має залишок, яким виявляється те, що постає ясно й виразно, а саме – істинне буття, тобто мислення. Cogito в Декарта – це буття-центр, що дедуктивно усовджує істинні судження. І в цьому виявляється його свобода як активність, що виражає свою сутність – бути мисленням.

Наступний крок до актуалізації принципу центрації робить Е. Гусерль. Відштовхуючись від Декартового абстрактного мислячого «Я», він здійснює перехід до центрованого феноменологічного я-суб'єкта з власним «життєвим світом». Феноменологічний метод Е. Гусерля дозволяє заглибитись у механізм формування життєвого світу людини, проте залишає поза аналізом онтологічний вимір буття індивіда, в якому і виявляє себе феномен особистісної ідентичності. Його й здійснює герменевтичний підхід М. Гайдегера. Гусерлівська інтенціональність, влучно зазначає А. Й. Дахній, є *«редукованим* підходом до сприйняття світу – через її фрагментарність, через її погляд "зовні", через те, що вона дає свідчення про феномен лише в абстрактно об'єктивованій спосіб, її основний недолік – надмірний *теоретицизм*. І подолати подібного роду вузькість теоретичного тлумачення інтенціональності покликане у Гайдегера таке ставлення до дійсності, як *турбота* (між іншим, сама інтенціональність для Гайдегера є ніколи не актом, як для Гуссерля, а завжди – ставленням» (С. 226). Завданням герменевтики постає не інтенційний аналіз свідомості, як це є у Гусерля, а витлумачування багатоманітності зв'язків реальної людини зі світом. Переосмислюється саме поняття інтенційності – воно стає похідним від багатоманітного «буття-людини-в-світі». Інтенційність можна збагнути, за Гайдегером, робить висновок дисертант, «лише виходячи із трансцендентного характеру *безпосереднього фактичного існування* (а не з іманентності абстрактної

рефлексивної ідеальності), тобто *виходячи із себе самого*, "за власні межі" *на речі світу* – у турботі, у пристрасності, "виступанні із себе" – в ніщо, в жах і т. д. І тільки так можна по-справжньому виявити свою *самість*».

Виходячи з принципу центрації, істинне буття (центр), що вкорінене в первісне передрозуміння, є духовним центром особи і означає вихід індивіда поза межі емпіричної значущості речей до самоті воно є ствердженням власного «я», *особистісної ідентичності*.

У п'ятому розділі дисертант досліджує й інтерпретує глибинний зв'язок між концептом Гайдегера «вкорінення» та його роздумами щодо фактору техніки. Адже, згідно з М. Гайдегером, прикметною рисою людини ХХ ст. стало *обраховуюче* мислення, яке не є мисленням *осмислюючим*, бо «витає» над дійсністю, воно втратило ґрунт. Людині б слід зупинитися і подумати про «саме близьке, запевнює М. Гайдегер, що стосується кожного з нас – тут і зараз тут на цьому клаптику рідної землі, зараз – у цей момент світової історії». Біда сучасної людини, вважає Гайдегер, полягає у втраті закоріненості у свою рідну землю. Отже, філософ наголошує на моменті етнокультурної ідентичності людини, яка стає актуальною у ХХІ ст., де віртуальна реальність бере гору над реальністю фізичною.

У плані зауважень відзначимо наступне:

Хоч автор і вказує на більшу важливість для нього «не так проспективного, як *ретроспективного* аналізу екзистенційного виміру філософії Гайдегера» (с.28), все ж лише побіжних згадок філософії Ж.-П. Сартра та Г.-Г. Гадамера видається недостатнім, аби виявити плідність ідей німецького філософа для наступних поколінь західних мислителів. Тим більше, що здобувач все ж наголошує на такому принципі своєї дослідницької стратегії, як «врахування спекулятивних інтерпретацій» (с.46).

Крім того, роботі не завадило б, якби автор, хай і оглядово, все ж торкнувся б особливостей впливу екзистенціальних ідей Гайдегера на суміжні з філософією сфери, наприклад, психологію чи психоаналіз, тим більше, що

здобувач з самого початку роботи вказував на плідність міждисциплінарних підходів, що, до речі, і справді виглядає нині вельми актуальним.

У підрозділі 4.3 впадає в очі деяка перевантаженість коментаторськими джерелами, які подекуди маргіналізують погляди аналізованих Гайдегера і Канта: за всієї вагомості цих сучасних розвідок, які здебільшого перекладалися здобувачем з іноземних мов, що саме по собі, безумовно, заслуговує на схвалення, позиції обидвох німецьких філософів виражені недостатньо акцентовано, принаймні покликання на першоджерельні тексти могло б бути, як видається, більш частим і розлогим (с.313-326).

Висловлені зауваження, міркування, побажання не впливають на високу оцінку дисертаційного дослідження Андрія Йосиповича Дахнія, яке є концептуальною творчою екзистенційною інтерпретацією розвитку ідей М. Гайдегера, що виявляє нові виміри екзистенційної проблематики у межах сучасної західної історико-філософської думки. Дисертація є цілісним логічно структурованим дослідженням. Чітко означена й сформульована новизна дослідження, окреслені вузлові ідеї та концепти розділів дисертаційної роботи. Основні положення дисертації виражені в монографії, авторефераті, публікаціях (47 назв, з них 8 у фахових виданнях іноземних держав та виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз) та апробовані автором на численних міжнародних та українських наукових конференціях.

Отже, дисертаційна робота Дахнія Андрія Йосиповича «Динаміка людського існування у мисленні М. Гайдегера: екзистенційно-темпоральний та філософсько-технічний дискурси» відповідає вимогам до наукових досліджень такого рівня, визначеним п.9, 10, 12, 13 чинного Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України 24 липня 2013 р. № 567, зі змінами, затвердженими Постановами Кабінету Міністрів України №656 від 19 серпня 2015р. та №1159

від 30 грудня 2015 р., а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня
доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії.

Офіційний опонент

доктор філософських наук, професор

кафедри філософії та психології

Національного лісотехнічного університету України

Скринник М. А.

м. Львів

